

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО, АРХІВОЗНАВСТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ / DOCUMENTATION, ARCHIVES & INFORMATION ACTIVITY

ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ СЕРІЇ «ІНФОРМАЦІЯ ТА ДОКУМЕНТАЦІЯ» З МІЖНАРОДНИМИ Й ЄВРОПЕЙСЬКИМИ: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Світлана Литвинська

Національний авіаційний університет

Литвинська Світлана Віталіївна, к. філол. н., доцент

Рік та місце народження: 1967 рік, м. Київ, Україна.

Освіта: Київський університет імені Тараса Шевченка (з 1994 року – Київський національний університет імені Тараса Шевченка), 1993 рік.

Посада: доцент кафедри історії та документознавства з 2011 року.

Наукові інтереси: історія документа і документознавства, загальна класифікація документів, термінологія документознавства.

Публікації: більше 30 наукових публікацій, серед яких наукові статті, тези доповідей.

E-mail: zlsv@ukr.net

Анотація. У статті проаналізовано проблему гармонізації українських національних стандартів з міжнародними та європейськими. Вивчено отримані результати, запропоновано пріоритетні напрями для прискореного гармонізування національних стандартів серії «Інформація і документація» з міжнародними та європейськими.

Ключові слова: стандартизація, гармонізований стандарт, уніфікований стандарт, ідентичний стандарт, методи гармонізації стандартів.

Вступ

Одним з найважливіших чинників, що забезпечують розвиток суспільних відносин і підтримку державної соціально-економічної політики України, є стандартизація як діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі, сприянню науково-технічному співробітництву [1]. Діяльність зі стандартизації ґрунтується на правових нормах Закону України «Про стандартизацію», Декрету КМУ «Про стандартизацію та сертифікацію», інших нормативних актах у цій сфері [2], з урахуванням принципів і положень міжнародних організацій зі стандартизації. Основним продуктом цієї діяльності є стандарт. Під *стандартом* розуміють нормативний документ, розроблений переважно за згодою, що

характеризується відсутністю заперечень з істотних питань у більшості зацікавлених сторін, і затверджений визнаним органом (або підприємством), у якому можуть встановлюватися для загального і багаторазового користування правила, загальні принципи, характеристики, вимоги чи методи, що стосуються певних об'єктів стандартизації, і який спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній галузі [3]. На проблемних питаннях під час створення стандартів (міжгалузеві неузгодженості, вживання застарілих, вузько регіональних термінів, недосконалість формул визначень, порушення сучасної словотвірної та правописної норми української мови тощо) акцентують увагу суспільства провідні українські науковці Л. Босак, М. Гінзбург, К. Городенська, Н. Денисюк, О. Добровольський, С. Єрмоленко, Н. Клименко, С. Коваленко, І. Кочан, М. Кочерган, В. Моргунок, Т. Панько, Л. Симоненко, М. Хойнацький, В. Чинков та інші [4].

Розрізняють міжнародну, національну й регіональну стандартизацію. Міжнародна

стандартизація проводиться на міжнародному рівні, участь у якій відкрита для відповідних органів усіх країн. Національна стандартизація проводиться на рівні однієї країни.

Розвиток міжнародного співробітництва об'єктивно зумовлює потребу в стандартизації та уніфікації національних державних стандартів, результатом чого повинно бути розроблення міжнародних стандартів, у яких було б враховано сучасний науково-технічний рівень і світовий практичний досвід, що сприяло б усуненню технічних бар'єрів у співпраці різних держав. Про це зазначено в Угоді про технічні бар'єри в торгівлі СОТ.

Враховуючи проєвропейський вектор України, ці питання є особливо важливі для повноцінного розвитку національної стандартизації України, оскільки від обраних шляхів їхнього розв'язання залежить, наскільки полегшиться міжнародний обмін інформацією, товарами й послугами в усіх галузях народного господарства загалом. Також варто зазначити, що для країн, які претендують вступити до ЄС існує вимога щодо необхідності впровадження на національному рівні не менше, ніж 80 % стандартів, чинних у ЄС. Прийняті стандарти повинні бути ідентичними із європейськими, тобто їхні положення повинні бути прийняті без змін. Тому прискорення темпів гармонізації національної нормативної бази України зі стандартами ЄС зараз особливо актуальне і потребує державної підтримки.

Метою статті є дослідження результатів гармонізації національних стандартів серії «Інформація і документація» з міжнародними і європейськими на сучасному етапі та визначення напрямів, які допоможуть прискорити цей процес.

Основна частина

Наразі міжнародне співробітництво України активізоване. Укладено угоди з різними країнами про співпрацю, зокрема на міжурядовому рівні. Крім того, Україна представлена у 9 міжнародних і європейських організаціях зі стандартизації та метрології. Серед них: ІЕС (Міжнародна електротехнічна комісія), СЕН (Європейський комітет зі стандартизації) та СЕНЕЛЕС (Європейський комітет зі стандартизації в електротехніці), які є партнерами Міжнародної організації зі стандартизації (ISO). Будучи членом ISO з 1993 року, Україна у 2004 році довела, що гідна статусу активного члена Комітету ISO з оцінки відповідності та члена інформаційної мережі. Україна є афілійованим членом європейських організацій стандартизації СЕН і в галузі електротехніки СЕНЕЛЕС з 2008, де її інтереси представляє центральний орган виконавчої влади з питань стандартизації.

Процес гармонізації українських національних стандартів із міжнародними і європейськими стає дедалі динамічнішим. Так, результатами роботи ISO є створені міжнародні стандарти, технічні звіти (ISO / TR), технічні угоди (ISO/TS), рекомендації (ISO/R), настанови

(ISO/Guide). А в Україні намагаються забезпечити розроблення стандартів, гармонізованих з міжнародними та європейськими. Крім того, відповідно до Програми перегляду чинних в Україні міждержавних стандартів (ГОСТ), розроблених до 1992 року, та приведення їх у відповідність до Угоди про технічні бар'єри у торгівлі СОТ, приймають й перевіряють міждержавні стандарти як національні, актуальність яких підтверджена експертами технічних комітетів; скасовують неактуальні міждержавні стандарти й замінюють їх відповідними національними стандартами, гармонізованими з міжнародними та європейськими. Сучасні вітчизняні стандарти, в тому числі серії «Інформація та документація», ґрунтуються на правових нормах Закону України «Про стандартизацію», Декрету КМУ «Про стандартизацію та сертифікацію», інших нормативних актах у цій сфері, досвіді стандартизації колишнього СРСР. У них певним чином враховано відповідні принципи і положення міжнародних організацій зі стандартизації, здійснено гармонізацію з міжнародними європейськими стандартами.

Гармонізовані (еквівалентні) стандарти — стандарти на один і той самий об'єкт, затверджені різними органами стандартизації, які забезпечують взаємозамінність виробів, процесів і послуг чи загальне однозначне розуміння результатів випробування або інформації і які подають відповідно до цих стандартів. Гармонізовані стандарти можуть мати відмінності в оформленні інформації, у змісті, можуть різнитися обсягом локального поширення тощо.

Загалом серед гармонізованих стандартів розрізняють *уніфіковані* стандарти (ідентичні за змістом, але неідентичні за формою подання), *ідентичні* стандарти (ідентичні за змістом і за формою подання), *міжнародні гармонізовані* стандарти (гармонізовані з міжнародним стандартом), *регіонально гармонізовані* стандарти (гармонізовані з регіональним стандартом), *багатосторонньо гармонізовані* стандарти (гармонізовані між кількома (більше двох) органами стандартизації), *двосторонньо гармонізовані* стандарти (гармонізовані між двома органами стандартизації). Існує й поняття *односторонньо узгоджений стандарт*. Проте, стандарт, односторонньо узгоджений з іншим стандартом, не є гармонізованим з ним.

Теоретично національна система стандартизації України базується на принципах міжнародної та європейської стандартизації: використання сучасних досягнень науки, техніки і практичного досвіду, участь у розробленні стандартів усіх зацікавлених сторін і прийняття їх на засадах обопільної згоди. Практичний бік цієї надзвичайно важливої справи не настільки оптимістичний, хоча й зроблено певні кроки. Гармонізовані з ISO, наприклад, такі нормативні документи, як «Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила», «Базові поняття. Терміни та визначення», «Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів», «Класифікатор нормативних документів

ДК 004-98», «Правила впровадження та застосування міжнародних стандартів», «Стандартизація та суміжні види діяльності. Терміни та визначення загальних понять» та ін.

Гармонізування українських стандартів серії «Інформація та документація» з міжнародними стандартами передбачає передусім гармонізування зі стандартами ISO, в яких досконало розроблені загальні засади і методи створення національних стандартів. На жаль, таких методів не розроблено Міжнародною Радою зі стандартизації, метрології та сертифікації країн СНД, а тому маємо російськомовні ГОСТи як національні стандарти України. Це, очевидно, не сприяє утвердженню української мови як державної, що задекларовано в 10-й статті Конституції України. Процес гармонізування державних стандартів з міжнародними потребує і часу, і ґрунтовної та спільної праці фахівців відповідних галузей знань з фахівцями-мовниками і як з вітчизняними, так і міжнародними експертами зі стандартизації.

Вважається, що основою державної політики України в сфері стандартизації на сучасному етапі є пріоритетність впровадження міжнародних та європейських стандартів, а це дозволить використати досвід та досягнення розвинутих країн у національній економіці, сприятиме виходу українських товарів на світовий ринок, пришвидшить інтегрування України в єдиний економічний, інформаційний тощо європейський простір. З цією метою у 2006 році Кабінет Міністрів України затвердив (постанова КМУ від 1 березня 2006 року № 229) «Державну програму стандартизації на 2006–2010 роки».

Серед пріоритетних напрямів виконання Програми було названо й ті, які безпосередньо стосуються документознавчої галузі, а саме: удосконалити інформаційне забезпечення, зокрема створити бібліографічні і повнотекстові бази даних національних стандартів, легалізувати електронні копії нормативних документів, забезпечити розвиток та ефективне функціонування Національного інформаційного центру міжнародної інформаційної мережі (ISONET); оптимізувати фонд нормативних документів; удосконалити стандарти з науково-технічної термінології; переглянути або скасування республіканські стандарти та галузеві стандарти колишнього СРСР.

Згідно з цією Програмою планувалося забезпечити впровадження міжнародних та європейських стандартів з метою гармонізації законодавства України із законодавством ЄС; створення фондів нормативних документів в усіх галузях національної економіки, які відповідатимуть її потребам; використання результатів стандартизації тощо.

Після завершення терміну дії Програми було отримано такі результати.

Завдання *створити бібліографічні і повнотекстові бази даних національних стандартів*. Можемо припустити, що повнотекстову базу фахівці ще створюють, оскільки можна знайти перелік, але без повного бібліографічного опису національні

стандарти серій «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи», «Інформація та документація», «Діловодство й архівна справа» тощо. Позитивно, що до наявних електронних версій державних стандартів України вже надано вільний доступ для ознайомлення.

Завдання *удосконалити стандарти з науково-технічної термінології*. У вільному доступі є інформація тільки про стандарти, які стандартизують термінологію, два з них належать до серії «Інформація та документація»: ДСТУ ISO 5127:2007 «Інформація і документація. Словник термінів (ISO 5127:2001, IDT)», ДСТУ 5034:2008 «Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять». Один з цих стандартів ідентичний міжнародному. Крім того, спроектовано стандарт «Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять», хоча кінцевий термін завершення роботи над ним – грудень 2010 році, але й досі цей документ не затверджено. Чекає на схвалення і проект стандарту «Транслітерування українських текстів з кирилиці на латиницю», який розробили ще у 2008 році Технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології Держспоживстандарту та Міністерства освіти і науки України; Національний університет імені Тараса Шевченка; Національний університет «Києво-Могилянська академія»; Державна (нині – Національна) академія керівних кадрів культури і мистецтв.

Завдання *переглянути або скасування республіканські стандарти та галузеві стандарти колишнього СРСР*: жоден зі стандартів колишнього СРСР, який має відношення до документознавства, не переглянуто і не скасовано.

Завдання *оптимізувати фонд нормативних документів*: на сьогодні є вже чинними стандарти ДСТУ 6095:2009 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Правила скорочення заголовків і слів у заголовках публікацій (ГОСТ 7.88-2003, MOD)», ДСТУ Б А.2.4-20:2008 «СПДБ. Правила обліку та зберігання оригіналів проектною документації».

Завдання *упровадження міжнародних та європейських стандартів*: затверджено до використання стандарт ISO 4087:2005, який функціонує в Україні під назвою «ДСТУ ISO 4087:2007 «Мікрографія. Мікрофільмування газетних видань на мікрофільмі 35 мм для архівних потреб». Цей державний стандарт ідентичний міжнародному. Зазначимо, що протягом 2006–2009 рр. стали чинними ще чотири міждержавні стандарти ДСТУ ГОСТ серії «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи».

Крім того, Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики наказом від 15.10.2009 р. № 374 надав чинності в Україні з 1 грудня 2009 р. міждержавним стандартам як національним, прийнявши їх методом «підтвердження» (мовою оригіналу) з наданням їм відповідного національного позначення ДСТУ ГОСТ 7.9:2009 (ИСО 214-76) «Система стандартів по

информации, библиотечному и издательскому делу. Реферат и аннотация. Общие требования. (ГОСТ 7.9-95 (ИСО 214-76), ИДТ)» і ДСТУ ГОСТ 7.66:2009 (ИСО 5963-85) «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Индексирование документов. Общие требования к координатному индексированию (ГОСТ 7.66-92 (ИСО 5963-85), ИДТ)». Однак ці стандарти не адаптовано для національного споживача. Крім того, зазначено, що вони не є обов'язковими до використання (на відміну від радянських стандартів – ГОСТів, у яких попереджалося, що нехтування ними переслідується законом).

Отже, «Державна програма стандартизації на 2006-2010 роки», зрозуміло, не дала очікуваних результатів в повному обсязі. Залишилася низка проблем, які потребують негайного вирішення. Серед них можна виокремити таке:

- наявна велика кількість нормативних документів колишнього СРСР, які залишаються чинними на території України (часто формально);

- законодавча база стандартизації містить багато суперечливих або неузгоджених положень;

- суб'єкти стандартизації діють неузгоджено, нескоординовано, дублюючи роботу один одного, не дотримуючи вимог «Кодексу добросовісної практики розроблення, затвердження і застосування стандартів Угоди ТБТ суб'єктами стандартизації та надання повідомлень (нотифікацій) торговим партнерам України»;

- не гармонізовано українську термінологію з міжнародними стандартами, не впроваджено міжнародні термінологічні стандарти, а саме термінологія є основним чинником, передумовою процесу загальної гармонізації;

- і, звичайно, недостатнє, обмежене державне фінансування, а також те, що на сьогодні не існує механізму залучення коштів приватного капіталу до цієї важливої справи.

Так, на сьогодні в Україні певний обсяг роботи у цьому напрямі виконано. Розроблено і ухвалено Програму економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»; Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження цієї програми та Концепцію впровадження стандартів Європейського Союзу за методом «обкладинки». Планується, що реалізація цих документів сприятиме прискоренню адаптації національних стандартів до європейських, подоланню значного відставання у гармонізації національних стандартів, організації системної та послідовної роботи щодо прийняття та впровадження європейських стандартів як національних, які будуть забезпечувати наближення національних стандартів до європейських, що сприятиме створенню зони вільної торгівлі з ЄС [5].

На сьогоднішній день загальна кількість національних стандартів, гармонізованих із міжнародними та європейськими, становить 6809 стандартів, з них 1673 стандарти, гармонізовані з європейськими. Упровадження національних стандартів, гармонізованих із міжнародними та

європейськими, здійснюється відповідно до вимог національного стандарту ДСТУ 1.7:2001 «Національна стандартизація. Правила і методи прийняття та застосування міжнародних і регіональних стандартів». Цим документом передбачено прийняття міжнародних та європейських стандартів на національному рівні як українською мовою (методом «перекладу»), так і мовою оригіналу (методи «підтвердження», «передруку» та «обкладинки») згідно з настановою міжнародних організацій зі стандартизації ISO/IEC Guide 21 «Прийняття міжнародних і регіональних стандартів та документів, прирівняних до них». В Україні із загальної кількості національних стандартів, гармонізованих із міжнародними та європейськими, мовою оригіналу (англійською, німецькою та французькою) прийнято 626 стандартів (менше 10%), які переважно застосовуються у сфері інформаційних технологій. Практичне використання таких документів передбачає знання іноземних мов. Тому більшість національних стандартів подається українською мовою, а технічний переклад потребує часу і фінансових витрат для роботи фахівців. За методом «обкладинки» європейський стандарт застосовують мовою оригіналу, до якого повинні бути розроблені національні структурні елементи («Титульний аркуш», «Передмова», «Зміст», «Національний вступ» і «Бібліографічні дані») та додатки українською мовою.

Національні стандарти, гармонізовані за методом «обкладинки» потребуватимуть додаткових часу і коштів від конкретних підприємств, організацій тощо. Такий метод хоч і прискорить гармонізацію стандартів на державному рівні, але створить певні проблеми для користувачів.

Висновки

З огляду на все сказане вище можна констатувати, що для гармонізування національних стандартів серії «Інформація та документація» пріоритетними повинні бути такі напрями діяльності:

- переважне право впровадження (перекладених українською мовою) міжнародних та європейських стандартів як національних;

- гармонізуючи національні стандарти з міжнародними, слід дбати не стільки про кількість, скільки про якість, адже навіть у гармонізованих національних стандартах з міжнародними чи європейськими стандартами ступінь гармонізації не перевищує 50%;

- переглянути, скасувати або внести змістові, мовні зміни до міждержавних стандартів (ГОСТ);

- не приймати ті міждержавні стандарти (ГОСТ) як національні, які не гармонізовані з міжнародними стандартами;

- гармонізувати або уніфікувати національні стандарти на терміни з міжнародними або впроваджувати міжнародні як національні;

- плануючи роботу з розроблення стандартів необхідно зважати на тенденції розвитку нових інформаційних технологій;

– посилити відповідальність (персоналізувати відповідальність) державних структур-розробників за якість стандартів;

– проводити поглиблену експертизу проектів стандартів серії «Інформація та документація» перед затвердженням.

Отже, проблема гармонізування українських національних стандартів серії «Інформація та документація» з міжнародними потребує не тільки нагального вирішення, але й консолідації зусиль фахівців різних галузей знань, оперативного реагування при цьому на розвиток новітніх інформаційних технологій. Гармонізовані національні стандарти сприятимуть оптимізації документознавчої науки та діяльності.

Література

[1] Про стандартизацію : Закон України від 17 травня 2001 р. № 2408-III [Текст] / Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 31. – Ст. 145.

[2] ДСТУ ISO 860-99. Термінологічна робота. Гармонізування понять і термінів. – К. : Держспоживстандарт України, 2000. – 8 с.; ДСТУ 1.2:2003. Національна стандартизація. Порядок розроблення національних нормативних документів. – К. : Держспоживстандарт України, 2003. – 16 с.; ДСТУ 1.5:2003. Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів. – К. : Держспоживстандарт України, 2003. – 44 с.; ДСТУ 1.11:2004. Національна стандартизація. Правила проведення експертизи проектів національних нормативних документів. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 8 с.

[3] Хойнацький М. С. Основи стандартизації і використання стандартів у видавництві / М. С. Хойнацький. – К. : Вища шк., 1993. – 122 с.

[4] Босак Л. Штучні проблеми становлення української науково-технічної термінології / Л. Босак // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 7. – С. 15; Гінзбург М.

Щодо засадничих понять, пов'язаних із подаванням процесів / Михайло Гінзбург // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2010. – № 676. – С. 8-14; Добровольський О., Хойнацький М. Термінологія без застосування сили / О. Добровольський, М. Хойнацький // Уряд. кур'єр. – 1993. – 1 лип.; Коваленко С. С., Денисюк Н. Н. Проблеми стандартизації української технічної термінології / С. С. Коваленко, Н. Н. Денисюк // Вісн. АН УРСР. – 1991. – № 5. – С. 97-99; Кочерган М. Термінологія потребує наукового підходу / М. Кочерган // Уряд. кур'єр. – 1993. – 10 серп.; Методичні рекомендації щодо мовного оформлення державних стандартів / К. Г. Городенська, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Симоненко, Є. Д. Турчин; Ін-т укр. мови НАНУ. – К., 1994. – 42 с.; Панько Т. І., Кочан І. М. Вироблення українських термінологічних стандартів / Т. І. Панько, І. М. Кочан // Вісн. АН України. – 1991. – № 12. – С. 15-22; Симоненко Л., Хойнацький М. Мовні проблеми державних стандартів на терміни та визначення / Л. Симоненко, М. Хойнацький // Вісн. Кн. палати. – 2000. – № 1. – С. 16-18; Хойнацький М. Новий державний стандарт з інформації та документації / М. Хойнацький // Вісн. Кн. палати. – 1998. – № 4. – С. 19; Хойнацький М. Термінологія «через шафу» / М. Хойнацький // Уряд. кур'єр. – 2000. – 22 січ.; Хойнацький М. Чи завжди державні стандарти на терміни та визначення є дороговказом до істини? Українська термінологія і сучасність. – К., 1997. – С. 23-27;

[5] Чинков В. ДСТУ 2861-94. Чи виконує він призначену йому роль / В. Чинков // Вісн. Кн. палати. – 1999. – № 7. – С. 21-22.

[6] Про затвердження Концепції впровадження стандартів Європейського Союзу за методом «обкладинки» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 16 лист. 2011. № 224. / – Режим доступу :http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=196192163.

УДК 006.3(477):[002+930.25](045)

Литвинская С.В. Гармонизация украинских национальных стандартов серии «Информация и документация» с международными и европейскими

Аннотация. В статье проанализирована проблема гармонизации украинских национальных стандартов с международными и европейскими. Изучены полученные результаты, предложены приоритетные направления для ускоренной гармонизации национальных стандартов серии «Информация и документация» с международными и европейскими.

Ключевые слова: стандартизація, гармонізований стандарт, уніфіциований стандарт, ідентичний стандарт, методи гармонізації стандартів.

Litvinska S.V. Harmonization of Ukrainian national standards series "Information and Documentation" with international and European

Annotation. In the article the problem of harmonization of the Ukrainian national standards is analysed with international and European. The got results are studied, priority directions are offered for speed-up harmonization of national standards of series «Information and documentation» with international and European.

Keywords: standardization, harmonized standard, compatible standard, identical standard, methods of harmonization of standards.

Отримано 17 вересня 2011 року, затверджено редколегією 6 листопада 2012 року
(рецензент д.і.н., професор І.І. Тюрменко)